

УДК [378.147: 37.035.6] (477)

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВНЗ

Х. А. Шапаренко

У статті проаналізовані питання духовного розвитку особистості в культурно-освітньому просторі ВНЗ. Подано характеристику феномену «духовність» і розкрито його сутність як ціннісну основу існування людини. Охарактеризовано культурно-освітній простір педагогічного ВНЗ, показано його вплив на духовний розвиток особистості. Окреслено основні напрями роботи з духовного розвитку особистості у культурно-освітньому просторі вищого навчального закладу.

Ключові слова: *духовність, духовний розвиток, особистість, культурно-освітній простір, педагогічний ВНЗ, духовне самовдосконалення.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Питання духовного розвитку молоді завжди породжує інтерес суспільства і сьогодні вони набувають нового змісту. Адже, в умовах становлення української державності на основі відтворення національної культури народу особливої актуальності дістає інтенсивний пошук шляхів виходу особистості із духовної кризи і усвідомлення цілей виховання і освітніх завдань. Духовний розвиток кожної особистості є умовою для самоорганізації соціуму, самовиховання і нарощування творчої сили для самоконтролю і самовдосконалення. У нормативних документах України визначається необхідність актуалізації духовного розвитку потенціалу усього суспільства та кожного його члена, пріоритетність розвитку духовної культури українського народу. У державній національній програмі «Освіта: Україна XXI століття» наголошується, зокрема, що головною метою національного виховання освітняської молоді на сучасному етапі стає формування особистісних рис громадянина України зі сформованою національною самосвідомістю, розвиненою духовністю, високою морально-естетичною культурою, творчим підходом до педагогічної діяльності [5].

Сьогодні, в умовах моральної дезінтеграції суспільства, зниження цінності розумової праці, науки, творчості, освіти, що призводить до

гальмування розвитку особистості фахівця вільного від стереотипів у мисленні, такого, який володіє знаннями про світ і особливості взаємодії з ним. Підвищення духовності в системі громадських цінностей і потреб є однією з основних рис нашого часу. Сьогоднішній світ вимагає від нас не обмежуватись лише тільки вдосконаленням морального, естетичного або будь-якого іншого виду виховання. Треба шукати цілісні підстави в реалізації формування і виховання людей.

У XXI столітті вузькопрофесійна підготовка вже не відповідає вимогам часу, важливим компонентом професійної освіти стає особистісна культура випускника [8, с. 6]. Духовний розвиток особистості педагога стає важливою складовою освітньо-виховного процесу, а її результатом має бути людина яка є зразком для моральної поведінки і духовного розвитку, орієнтована на цінності світової і національної культури, здатна до творчої самореалізації та самовдосконалення у професійно-педагогічній сфері та в світі культурних цінностей. Можна зробити висновок про те, що пошук вирішення усього комплексу цивілізаційних проблем лежить на шляху духовного відродження людини і суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Духовний розвиток особистості, як фундаментальна основа світобачення людини і її існування, завжди було предметом дослідження вітчизняних і закордонних науковців. У філософії склався інтеграційний підхід до вивчення проблеми духовного розвитку особистості, що знайшло відображення у роботах В. Андрущенко, М. Бердяєва, І. Беха, Л. Буєвої, Л. Губерського, В. Зеньковського, О. Киричука, В. Кременя, М. Рериха, Г. Сковороди, В. Соловйова, С. Франка та ін. У психології проблема духовності отримала висвітлення у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Акіпова, О. Бондаревської, Є. Ісаєва, Д. Леонтєва, С. Рубінштейна, В. Слободчикова та ін. У закордонних дослідженнях духовного розвитку особистості цінними є наукові розвідки А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма, Р. Штейнера та ін. На сучасному етапі процес формування духовної культури особистості був предметом досліджень В. Бутенка, В. Казначеевої, М. Роганової, О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Пригожина, А. Чижевського, Г. Шевченко, М. Ярмаченка та ін.

Культуру як чинник становлення особистісних і професійних якостей студентів досліджено Г. Васяновичем, А. Вихрушем, Р. Кобилкіним, М. Лещенко, О. Олексюк, Г. Онкович, Т. Пантюк, Л. Перевозчиковою.

Вплив середовища на розвиток творчого потенціалу особистості крізь призму створення педагогічного простору досліджували Ш. Амонашвілі, О. Анохін, Ю. Бродський, А. Гельмонт, А. Макаренко, В. Семенов, В. Сухомлинський; вплив культурного середовища – А. Трошева, Н. Романченко; освітнього – О. Воронін, С. Дерябо, В. Слободчиков, В. Левін; навколишнього середовища – В. Афанасьєв, Г. Тараскіна; дитячого середовища – Н. Йорданський, Г. Ковальов, Я. Новікова [10, с. 6].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз зазначених вище наукових розвідок дозволяє визначити низку протиріч які обґрунтовують напрям нашого дослідження: між наявною соціально-економічною і соціальною кризою в Україні і необхідністю визначення цілей виховання, освіти майбутніх педагогів; ціннісно-орієнтованою освітою і реальною педагогічною практикою; вимогами до духовного розвитку майбутніх педагогів і фактичним рівнем його розвитку; створенням культурно-освітнього простору з ціннісно-орієнтованих позицій і відсутністю цілеспрямованої діяльності, яка забезпечує духовний розвиток особистості; потребою у самовдосконаленні, пошуком відповідей на питання про сенс життя і недостатнім досвідом практичного і духовного опанування дійсності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення та проблематизація питань духовного розвитку особистості в культурно-освітньому просторі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для сучасного періоду розвитку суспільства характерним є зростання вимог до духовної сфери особистості майбутнього педагога як суб'єкта формування у дітей та молоді духовної культури як сукупності морального досвіду людини у сфері різних напрямів власної діяльності: побуті, суспільному виробництві, науці, мистецтві, у сфері взаємостосунків людини зі світом природи, з Богом і собою (В. Безрукова).

Перш ніж розглядати педагогічний аспект духовного розвитку особистості в культурно-освітньому просторі ВНЗ, необхідно проаналізувати із загальнонаукової точки зору сам феномен «духовності» і розкрити її сутність як ціннісну основу існування людини.

Поняття «духовність» у психологічному та етичному аспектах розглядається з точки зору якостей особистості. Так І. Кон визначає

«духовність» як «специфічно людську якість ... яка характеризує мотивацію і сенс поведінки особистості. Духовність – позиція ціннісної свідомості, яка притаманна усім його формам – моральній, політичній, релігійній, естетичній, художній, але особливо суттєва у сфері моральних взаємостосунків. Духовність характеризується ... безкорисливістю, свободою, емоційністю...» [9, с. 87].

На думку В. Безрукової духовність проявляється як одухотворення душі і тіла. «Складається» ця властивість в єдності самосвідомості (інтелекту), поведінки (морального) і почуття (свободи і достоїнства). Самосвідомість людини прагне до досягнення істини, до розуміння власної місії на Землі, до пізнання законів розвитку духу і власного «Я» [2, с. 264].

У свою чергу Л. Карпенко, М. Петровський, М. Ярошевський розуміють духовність людини як «вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, на якому основними мотиваційно-змістовними регуляторами її життєдіяльності стають найвищі людські цінності» [6, с. 98].

«Духовність, за визначенням Л. Буєвої, є інтегральною якістю, що належить до сфери смисложиттєвих цінностей, які визначають зміст, якість існування й образ людський у кожному індивіді» [4, с. 4].

На думку Г. Пономарьової поняття духовності здебільшого характеризується здатністю людини до безкорисливої любові, жертвовності, безмежної мудрості, свободи. Ці особливі стани душі насамперед передбачають розвиток у собі вищих моральних якостей, сумління, здатності усвідомлювати світ як загальну гармонічну цілісність і жити в гармонії з ним [7, с. 114]. Духовність, як стійка особистісна якість людини, відображається у високій культурі і виявляється в чітких моральних принципах, ідейних переконаннях, ідеалах, що відповідають загальнолюдським і національним цінностям [7].

Як визначає Г. Шевченко, духовність є відбиттям внутрішньої гармонії людини, натхненням душі, великої Мудрості, внутрішньої сили особистості, що вміщує в собі красу і гармонію світу, єдність думок, почуттів і вчинків, моральні імперативи [12].

Отже, можна зазначити, що онтологічні аспекти прояву духовності різноманітні: психічна діяльність, робота свідомості, моральний вибір. Дослідники визначають духовність як основу людської сутності і спосіб життя людини. На нашу думку саме духовність, маючи первинну заданість, визначає напрям людського

життя, є принципом самобудівництва. Таким чином, ми можемо говорити про духовність як індивідуальну цінність.

Духовний розвиток особистості, підготовка особистості до самостійного життя найважливіша складова розвитку суспільства, держави. Одним з найважливіших засобів здійснення цього процесу є духовне самовдосконалення особистості відповідно до реалій нашої епохи.

Духовний образ особистості формується через певні форми світобачення, які поступово стають регуляторами її творчої діяльності, а саме широту мислення, здатність усвідомлювати духовні цінності, конструктивно осмислювати оточуючу дійсність, своєчасно реагувати на життєві обставини. Зрозуміло, це залежить від індивідуальних особливостей людини. Духовний світ особистості передбачає нерозривний взаємозв'язок індивіда і суспільства. Людина вступає в суспільство, що має певні духовні надбання, освоїти які їй необхідно. Тобто, духовний розвиток особистості – це цілісне і в той же час суперечливе явище, основами якого є духовні потреби у пізнанні оточуючого світу, знання про природу, суспільство, людину, самого себе, цінності, що лежать в основі ставлення людини до світу і самої себе, що надають сенс її діяльності. Пошук джерел і умов, при яких відбувається становлення і розвиток духовної діяльності особистості, пов'язаний з виникненням здатності людини перетворювати власну життєдіяльність в предмет практичного перетворення.

Система освіти є одним з найважливіших факторів ... підготовки поколінь до відтворення культурних цінностей (М. Роганова). Рішення визначеного завдання не може бути забезпечено лише предметною, спеціальною підготовкою: освіта стає повноцінною лише в тому випадку, коли її зміст визначається виховними цілями [8, с. 12].

Як зазначає Г. Пономарьова саме культурно-освітній простір вищого навчального заклад спроможний забезпечити духовний розвиток майбутніх педагогів, створити умови задля підготовки їх до активної ціннісно-орієнтованої діяльності. В. Вернадський мріяв про створення «вселенської системи освіти», нові форми людської спільноти – «організації народу, який навчається». На думку вченого, людина як особистість – явище планетарне, природне, одиниця виміру ноосфери. У людині міститься все сьогодення, а в особистості – частині космічного сукупного цілого – майбутнє людини. Єдність людства зумовлена його єдиносутністю. Важливим для особистості є розвиток її почуттів як вираження духовності [1].

У зв'язку з цим, підкреслює С. Цимбрило, в умовах модернізації системи вищої освіти важливим питанням є відродження культурно-творчої місії вищої школи, перехід до культуротворчої системи освіти в цілому. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що наявна система освіти не забезпечує вирішення поставленого завдання – виховання загальної культури майбутніх педагогів, у якій поєднуються високий професіоналізм і духовне багатство [11].

Метою виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах є виховання, перш за все, Людини Культури, формування української педагогічної інтелігенції, яка братиме активну участь у розбудові незалежної держави [7].

Культурно-освітній простір вищого навчального педагогічного закладу – це особливий тип локального хронотопу, що виник внаслідок діяльності індивідуальних (викладачів, студентів, управлінців) і колективних (університету) суб'єктів з освоєння ціннісно зорієнтованої прикладної та символічно-знакової професійно-педагогічної дійсності, своєю чергою, зумовлює параметри як цієї дійсності, так і активності суб'єктів щодо її освоєння та організації [10, с. 48]. Отже, у процесі організації життєдіяльності студентів культурно-освітньо-виховний простір потребує системи змістовних домінант, що орієнтують педагогів на виховання студента – майбутнього педагога [10].

Виховання майбутнього педагога як духовної особистості означає сформованість у нього таких особистісних якостей: любові до людей, терпимості, емпатії, розуміння цінності й неповторності кожної людини, значущості держави, її культури, традицій, недоторканості людського життя, права, культури. Адже, як зазначає академік І. Бех, виховання духовно зрілої особистості, у якої поняття добра, совісті, обов'язку набули непохитності, стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти [3, с. 29].

На думку Г. Шевченко «освічена, але не вихована належним чином людина, без сформованих загальнолюдських та національних цінностей, духовності і культури є небезпечною в суспільстві. Виховання та освіта виконують у суспільстві людинотворчу, культуротворчу та духотворчу місію ... виховання ... процес набуття студентською молоддю системи духовно-культурних цінностей, які є дороговказом у виборі і реалізації життєво смислових орієнтирів-ідеалів; як смисловою основою освіти, яка є джерелом виховання інтелектуальної особистості, яка розвиває свій інтелект завдяки науці, культурі, культурі та критичності мислення, рефлексії, участі у різних видах творчості» [13, с. 223]

З одного боку культурно-освітній простір забезпечує особистості багатство духовних інтересів, розкриття творчих здібностей, прояви найбільш важливих людських якостей. З іншого боку – духовне становлення яке ґрунтується на ціннісно-орієнтованому погляді на життя (творчість, самобутність, самостійність, відкритість, терпимість до інших поглядів і думок), передбачає актуалізацію духовного потенціалу суспільства і можливостей самої людини. Система освіти є однією з основних сфер духовного відтворення, повинна сприяти здоланню протиріч між орієнтацією суспільства на побудову і функціонування матеріального виробництва і постійно зростаючим прагненням збереження духовного потенціалу нації.

Тому культурно-освітній простір вищого навчального педагогічного закладу повинен скеровувати молодь на «побудову самих себе», формування духовних цінностей у здійсненні духовного розвитку особистості, прийняття відповідальних рішень при визначенні сенсу життя і виборі життєвого шляху.

Як зазначає І. Бех «виховання, яке ґрунтується на свідомому оволодінні дитиною системою духовно-моральних цінностей, не можливе без розвитку у неї розуму, почуттів і волі. Якраз на єдності цих психологічних функцій і формується кожна цінність і духовний розвиток у цілому» [3, с. 505-506].

Отже, культурно-освітній простір як унікальне середовище для духовного розвитку особистості повинен забезпечувати наступні педагогічні умови: формування у студентів позитивної мотивації до духовного надбання народу в освітньому процесі; активне залучення студентів у змістоворчу діяльність; вивчення рівня впливу культурно-освітнього простору на процес духовного розвитку студента у соціумі; організація вільної творчої діяльності стосовно власного самовдосконалення.

З огляду на вищесказане, можемо окреслити основні напрями роботи з духовного розвитку особистості у культурно-освітньому просторі вищого навчального закладу:

1) насичення змісту освіти відомостями про духовну сутність людини, її духовно-моральні ідеали, цінності, орієнтири, про необхідність духовного й морального самовдосконалення. Це забезпечується відбором та використанням у процесі навчально-виховної діяльності ВНЗ відповідного дидактичного матеріалу у процесі вивчення конкретних дисциплін, планування заходів виховного характеру, створення позитивної, психологічно комфортної атмосфери

навчального процесу, завдяки якій формується той особливий емоційний, духовний стан, який багато в чому визначає саму людину як особистість, спрямовує її інтелектуальний, духовний та професійний розвиток;

2) створення спецкурсів, що містять основні поняття духовної культури та висвітлюють особливості орієнтації процесу духовного розвитку особистості, розкривають роль духовності в процесі педагогічної діяльності;

3) використання міжпредметних зв'язків, інтеграція окремих дисциплін. Організація такої форми роботи стимулюватиме розвиток духовної сфери майбутнього педагога, розширить його світогляд, поглибить теоретичну та загальнокультурну підготовку, розвине духовні потреби та стійкий потяг до саморозвитку й самовдосконалення;

4) індивідуалізація професійної підготовки педагога на культурологічній основі;

5) національно орієнтоване навчання та виховання, використання традицій етнопедагогіки в процесі організації навчально-виховної роботи ВНЗ;

6) забезпечення умов для самореалізації та творчого розвитку студентів (на основі добору відповідних форм та методів роботи з огляду на сучасні дидактичні тенденції – використання інтерактивних, комп'ютерних, проектних технологій тощо, організація продуктивної самостійної роботи студентів), що дозволить актуалізувати процес розвитку духовної культури майбутніх педагогів, їхніх моральних якостей та ідеалів, формування здатності до моральної рефлексії, потребу у самореалізації та самовдосконаленні в процесі власної педагогічної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, однією з найбільш вагомих умов ефективного процесу духовного розвитку особистості є культурно-освітній простір вищого навчального закладу, заснований на засадах національної системи цінностей та загальнолюдських культурних надбань, що виступає одночасно носієм морально-етичного досвіду, сферою духовного спілкування, особистісного самовираження й самоствердження, головним стимулом педагогічної творчості.

Вирішення проблеми духовного розвитку особистості можливе за умов реформування системи професійної підготовки педагогів у вищій школі, зміни акцентів з репродуктивних знань на формування

особистості активного, творчого педагога з багатим внутрішнім світом, здатного до саморозвитку та самовдосконаленні, який прикладом власного життя сприятиме формуванню духовного світу, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських цінностей і орієнтирів дітей.

Таким, чином у статті окреслено лише загальні аспекти проблеми духовного розвитку особистості відповідно до пріоритетних напрямів розвитку сучасної системи освіти України, що, поза сумнівом, вимагає більш серйозного наукового вивчення. Перспективним зокрема вважаємо ґрунтовне дослідження ролі національного компоненту в процесі духовного розвитку особистості, можливостей залучення позитивного досвіду етнопсихології та етнопедagogіки в структурі навчально-виховної роботи вищого закладу освіти зі студентами.

Література

1. Бані-Ісса Х. М. Джабер. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бані-Ісса Халдун Мохамед Джабер ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2002. – 186 с.
2. Безрукова В. С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / В. Безрукова. – Екатеринбург, 2000. – 937 с.
3. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості / І. Д. Бех. Том 2. – Чернівці: Букрек, 2015. – 640 с.
4. Буева Л. П. Духовность и проблема нравственной культуры : по материалам круглого стола «Духовность, художественное творчество, нравственность» / Л. П. Буева // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 3–9.
5. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kafedragumartcollege.edu.km.ua/Files/downloads/Україна%20XXI%20ст.pdf>.
6. Карпенко Л. А. Краткий психологический словарь / Л. А. Карпенко, М. Г. Петровский, М. Г. Ярошевский. – Ростов н/Д, 1998. – С. 98.
7. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія / Г. Ф. Пономарьова. – Х.: Вид-во «Ранок», 2014. – 405 с.
8. Роганова М. В. Виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів в інтегрованих групах навчання: теорія і практика: монографія. – Краматорськ, 2010. – 426 с.
9. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона ; 6-е изд. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
10. Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні засади організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України: дис. ... д. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки / Смолінська Олесь Євгенівна ; Дрогоб. держ. ун-т. ім. І. Франка – Дрогобич, 2015. – 598 с.

11. Цимбрило С. М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Цимбрило Світлана Михайлівна ; Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород, 2011. – 281 с.
12. Шевченко Г. П. Педагогіка духовності / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. – Вип. 1. – Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2004. – С. 3–9.
13. Шевченко Г. П. Одухотворений образ Людини Культури ХХІ століття: процес його виховання у вищій школі / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. – Вип. 5(68). – Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2015. – С. 213-224.

ДУХОВНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВУЗА

К. А. Шапаренко

В статье проанализированные вопросы духовного развития личности в культурно-просветительном пространстве ВУЗА. Подана характеристика феномена «духовность» и раскрыта его сущность как ценностная основа существования человека. Охарактеризовано культурно-просветительное пространство педагогического ВУЗА, показано его влияние на духовное развитие личности. Очерчены основные направления работы по духовному развитию личности в культурно-просветительном пространстве высшего учебного заведения.

Ключевые слова: *духовность, духовное развитие, личность, культурно-просветительное пространство, педагогический ВУЗ, духовное самосовершенствование.*

SPIRITUAL DEVELOPMENT IN UNIVERSITY'S CULTURAL AND EDUCATIONAL FIELD

Kh. A. Shaparenko

The questions of personality's spiritual development in the university's cultural and educational field are analyzed in this article. The characteristic of "spirituality" phenomenon is depicted and its nature as a value basis of human existence is revealed. The cultural and educational field of pedagogical universities is characterized; its influence on the spiritual development of the personality is shown. The basic directions of spiritual development work in the cultural and educational field of higher education establishment are outlined.

Keywords: *Spirituality, spiritual development, personality, cultural and educational field, higher educational establishments, spiritual self-improvement.*

Шапаренко Христина Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету дошкільної та корекційної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: kristsh@gmail.com

Shaparenko Khrystyna Andriivna – Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Dean of the Faculty of Preschool and Remedial Education of Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: kristsh@gmail.com

УДК 378.147:37.035.6

ІГРОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ

А. В. Яцинік

У статті висвітлені питання виникнення та розвитку гри як однієї з провідних видів діяльності, здійснено порівняльний аналіз гри та ігрової технології, надана характеристика поняття саморозвитку, визначені структурні компоненти саморозвитку особистості, обґрунтовано доцільність використання ігрових технологій у підготовці майбутніх вихователів у вищих навчальних закладах; обґрунтовано використання різних ігрових педагогічних технологій для подальшого професійного саморозвитку у навчально-професійній діяльності, яка сприяє адаптації студентів до особливостей подальшої педагогічної праці.

Ключові слова: *гра, структура гри, педагогічна технологія, ігрова технологія, саморозвиток, структурні компоненти саморозвитку.*

Постановка проблеми. Сучасний стан українського суспільства вимагає суттєвих змін у всіх сферах громадського життя, не тільки економічних, але й системи його духовних цінностей. Останні зміни у системі освіти, трансформація поглядів на сучасного педагога, акцентують увагу на необхідності формування творчої особистості, якій притаманні вміння приймати нестандартні рішення, здатність до самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення, усвідомлення важливості саморозвитку у професійній педагогічній діяльності. Особливої значущості набувають проблеми впровадження